

Afgodenschemering

NIETZSCHE-BIBLIOTHEEK

De geboorte van de tragedie
Oneigentijdse beschouwingen
Menselijk, al te menselijk
Morgenrood
De vrolijke wetenschap
Voorbij goed en kwaad
De genealogie van de moraal
Het geval Wagner/Nietzsche contra Wagner
Afgodenschemering
De antichrist
Ecce homo

Friedrich Nietzsche

Afgodenschemering

Of hoe men met de hamer filosofeert

Vertaald, geannoteerd
en van een nawoord voorzien
door Hans Driessen

Uitgeverij De Arbeiderspers · Amsterdam · Antwerpen

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van de
Stichting Fonds voor de Letteren.

Eerste druk (geb.) november 1997
Tweede druk (ing.) maart 2007

Copyright Nederlandse vertaling, noten en nawoord
© 1997 Hans Driessen/BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Götzen-Dämmerung*, 1886

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.

Omslag: Wim Mol

ISBN 978 90 295 6500 4/NUR 730
www.arbeiderspers.nl

Inhoud

Woord vooraf	7
Spreuken en pijlen	9
Het probleem van Socrates	16
De 'rede' in de filosofie	23
Hoe de ware wereld ten slotte tot fabel werd	29
Moraal als tegennatuur	31
De vier grote dwalingen	38
De 'verbeteraars' van de mensheid	49
Waarom het de Duitsers ontbreekt	54
Verkenningen van een oneigentijds mens	62
Wat ik aan de Ouden te danken heb	110
De hamer spreekt	118
Noten	119
Verantwoording	124
Nawoord	125

Woord vooraf

Onder de druk van een duistere en uitermate verantwoordelijke zaak zijn blijmoedigheid bewaren is geen geringe prestatie; en toch, wat is er harder nodig dan blijmoedigheid? Niets lukt, tenzij overmoed er zijn bijdrage aan levert. Het teveel aan kracht is pas echt het bewijs van kracht. – Een *herwaardering van alle waarden*, dit vraagteken zo zwart, zo vreselijk dat het schaduwen werpt op de gene die het plaatst – zulk een noodlottige taak dwingt iemand om elk moment de zon op te zoeken en een zware, al te zwaar geworden ernst van zich af te schudden. Daartoe is elk middel gerechtvaardigd, elk ‘geval’ een meevaller. Met name *oorlog*. Oorlog is al altijd de grote wijsheid geweest van alle te zeer in zichzelf verdiept geraakte geesten; zelfs de verwonding heeft nog iets heilzaams. Een spreuk, waarvan ik de herkomst voor geleerde nieuwsgierigheid verborgen houd, is al sinds lang mijn devies:

increscunt animi, virescit volnere virtus.¹

Een andere geneeswijze, een die me onder bepaalde omstandigheden nog beter bevalt, is het *uithoren van afgoden*... Er zijn meer afgoden op de wereld dan realiteiten: dat is mijn ‘boze oog’ voor deze wereld, dat is ook mijn ‘boze oor’... Hier voor de verandering eens vragen stellen met de *hamer* en, wellicht, die beroemde holle klank ten antwoord krijgen die op opgeblazen ingewanden duidt – welk een genot voor iemand die zelfs achter zijn oren

nog oren heeft, – voor mij, ouwe psycholoog en ratten-
vanger, voor wie juist dat wat liever stil en onuitgesproken
wil blijven, *luid en duidelijk moet worden...*

Ook deze verhandeling – de titel verraadt het al – is vóór
alles een verpozing, een zonnevlek, een zijsprong in de le-
diggang van een psycholoog. Misschien ook een nieuwe
oorlog? En worden er afgoden uitgehoord?... Deze klei-
ne verhandeling is een *grote oorlogsverklaring*; en wat het
uithoren van afgoden aangaat: het zijn dit keer geen kort-
stondige afgoden, maar *eeuwige* afgoden die hier met een
hamer, bij wijze van stemvork, afgetast worden, – het zijn
beslist de alleroudste, de allerovertuigdste, de alleropge-
blazenste afgoden... ook de allerholste. Dat laat onverlet
dat ze het *meeste geloof* vinden; bovendien zegt men, voor-
al in het belangrijkste geval, nooit ‘afgod’...

Turijn, 30 september 1888,
de dag waarop het eerste boek van de *Umwertung aller
Werthe*² voltooid werd.

Spreuken en pijlen

1

Ledigheid is het begin van alle psychologie³. Pardon?
Psychologie zou een – ondeugd zijn?

2

Ook de moedigste onder ons heeft maar zelden de moed
tot datgene wat hij feitelijk *weet*...

3

Om alleen te leven moet men ofwel een dier zijn ofwel
een god – zegt Aristoteles.⁴ Hier ontbreekt de derde mo-
gelijkheid: men moet beide zijn – *filosoof*...

4

‘Alle waarheid is eenvoudig.’ – Is dat geen leugen in du-
plo? –

5

Ik wil eens en voor altijd veel dingen *niet* weten. – Wijs-
heid stelt ook grenzen aan kennis.

6

We herstellen in onze wilde natuur het best van onze on-
natuurlijkheid, van onze vergeestelijking...

7

Wat? Is de mens enkel een vergissing van God? Of is God enkel een vergissing van de mens? –

8

Uit de krijgsschool van het leven. – Wat mij niet ombrengt, maakt mij sterker.

9

Help jezelf, dan zal iedereen je helpen. Beginsel van de naastenliefde.

10

We moeten nooit laf zijn tegenover onze daden! – We moeten ze nooit naderhand in de steek laten! – Wroeging is onfatsoenlijk.

11

Kan een *ezel* tragisch zijn? – Onder een last bezwijken die we noch kunnen dragen noch afwerpen?... Het geval van de filosoof.

12

Kennen we het *waarom* van het leven, dan kunnen we met vrijwel elk *hoe* overweg. – De mens streeft *niet* naar geluk; dat doen alleen de Engelsen.

13

De man heeft de vrouw geschapen – waaruit ook al weer? Uit een rib van zijn god, – van zijn ‘ideaal’...

14

Wat? Je zoekt? Je wilt je vertienvoudigen, verhonderdvoudigen? Je zoekt volgelingen? – Zoek *nullen!* –

15

Postume mensen – ik, bijvoorbeeld – worden slechter begrepen dan eigentijdse, maar er wordt beter naar ze *ge-luisterd*. Preciezer gezegd: wij worden nooit begrepen – *vandaar* onze autoriteit...

16

Vrouwen onderling: ‘De waarheid? O, u kent de waarheid niet! Is ze niet een aanslag op al onze pudeurs?’⁵ –

17

Dat is een kunstenaar naar mijn hart: bescheiden in zijn behoeften. Hij wil eigenlijk maar twee dingen, zijn brood en zijn kunst, – panem et *Circe*...⁶

18

Wie de dingen zijn wil niet weet op te leggen, die weet er toch op zijn minst een *zin* in te leggen; dat wil zeggen, hij gelooft dat er al een wil in ligt (het beginsel van het ‘ge-loof’).

19

Wat nu? Jullie hebben gekozen voor de deugd en de hoge borst en tegelijkertijd kijken jullie met scheve ogen naar de privileges van de zorgelozen? – Maar wie deugdzaam is *ziet juist af* van ‘privileges’... (Opschrift op de deur van een antisemiet.)

20

De volmaakte vrouw bedrijft literatuur zoals ze een pekelzonde bedrijft: bij wijze van experiment, terloops, druk om zich heen kijkend of iemand het merkt en *opdat* iemand het merkt...

21

Zich louter in situaties begeven waarin men geen schijn-deugden mag hebben, waarin men veeleer, zoals de koordanser op zijn koord, valt of staat – of met de schrik vrijkomt...

22

‘Slechte mensen zingen niet.’ – Hoe komen de Russen dan aan hun liederen?

23

‘Duitse geest’: sinds achttien jaar⁷ een contradictio in adjecto.

24

Door naar oorsprongen te zoeken wordt men een kreeft. De historicus kijkt achteruit; ten langen leste *geloof*t hij ook achteruit.

25

Tevredenheid behoedt ons zelfs voor verkoudheid. Heeft een vrouw die zich goed gekleed wist, ooit kou gevat? – Ik ga ervan uit dat ze nauwelijks gekleed was.

26

Ik wantrouw alle systematici en ga ze uit de weg. De wil tot systematiek is een gebrek aan rechtschapenheid.

27

Men houdt de vrouw voor diep – waarom? Omdat men bij hen nooit op vaste bodem stuit. De vrouw is niet eens vlak.

28

Wanneer een vrouw mannelijke deugden heeft, is men geneigd er snel vandoor te gaan; heeft ze geen mannelijke deugden, dan gaat ze er zelf vandoor.

29

‘Hoeveel moest het geweten vroeger knagen? Hoe goed waren zijn tanden? – En tegenwoordig? Wat mankeert eraan?’ – Vraag van een tandarts.

30

Men loopt zelden maar één keer te hard van stapel. De eerste keer doet men altijd te veel. Vandaar dat men gewoonlijk nog een keer te hard van stapel loopt – en dan doet men te weinig...

31

Wanneer men op een worm trapt, krimpt hij ineen. Dat is slim. Daarmee verkleint hij de kans dat er opnieuw op hem getrapt wordt. In de taal van de moraal: *nederigheid*. –

32

Men kan een hekel hebben aan leugen en bedrog omdat men een prikkelbaar eergevoel heeft; men kan dezelfde hekel koesteren uit lafheid omdat de leugen krachtens een goddelijk gebod *verboden* is. Te laf om te liegen...

33

Wat is er toch weinig nodig voor geluk! De klank van een doedelzak. – Zonder muziek was het leven een vergissing. De Duitsers stellen zich God zelfs zingend voor.

34

On ne peut penser et écrire qu'assis (G. Flaubert).⁸ – Nu heb ik je betrap, nihilist! Het zitvlees is juist de *zonde* tegen de Heilige Geest. Alleen gedachten die bij je opkomen *tijdens het wandelen* zijn van waarde.

35

Er zijn van die momenten waarop wij psychologen net paarden zijn en onrustig worden: we zien onze eigen schaduw vóór ons op en neer gaan. De psycholoog moet van *zich* wegstijgen, om zelfs maar te kunnen zien.

36

Of wij immoralisten de deugd *schade* berokkenen? – Net zo weinig als de anarchisten de vorsten schade berokkenen. Pas sinds er op ze geschoten wordt, zitten ze weer stevig op hun troon. Moraal: *op de moraal moet geschoten worden*.

37

Loop je *voorop*? – Doe je dat als herder? Of als uitzondering? De derde mogelijkheid zou als ontsnapte zijn... *Eerste* gewetensvraag.

38

Ben je echt? Of slechts een toneelspeler? Een representant? Of het gerepresenteerde zelf? – Uiteindelijk blijkt je maar een namaaktoneelspeler te zijn... *Tweede* gewetensvraag.

39

De teleurgestelde spreekt. – Ik was op zoek naar grote mensen en ik vond steeds alleen maar *apen* van hun ideaal.

40

Ben jij er een die toekijkt, of mee aanpakt – of die de andere kant op kijkt en wegloopt? ... *Derde* gewetensvraag.

41

Wil je meegaan, of vooroplopen? Of wil je alleen lopen? ... Men moet weten *wat* men wil en *dat* men wil. *Vierde* gewetensvraag.

42

Dat waren treden voor mij, en ik ben over ze omhooggeklimmen – daartoe moest ik ze achter me laten. Maar ze dachten dat ik op ze uit ging rusten...

43

Wat heb ik eraan dat *ik* gelijk krijg! Ik *beb* te veel gelijk. – En wie vandaag het best lacht, lacht ook het laatst.

44

De formule van mijn geluk: een ja, een nee, een rechte lijn, een *doel*...

Het probleem van Socrates

I

Over het leven hebben de wijste mannen door de eeuwen heen gelijk geoordeeld: *het deugt niet...* Overal en altijd heeft men uit hun mond hetzelfde geluid vernomen, – een geluid vol twijfel, vol melancholie, vol levensmoeheid, vol verzet tegen het leven. Zelfs Socrates zei toen hij stierf: ‘Leven – dat betekent langdurig ziek zijn: ik ben de heiland Asclepius een haan schuldig.’⁹ Zelfs Socrates was het zat. – Wat *bewijst* dat? Waarop *wijst* dat? – Eertijds zou men gezegd hebben (– trouwens, men hééft het gezegd, luid en duidelijk, en onze pessimisten voorop!): ‘Daar moet toch op zijn minst iets van waar zijn! De consensus sapientium¹⁰ is het bewijs van de waarheid.’ – Of we vandaag ook nog zo praten? *Mogen* we dat? ‘Hier moet op zijn minst iets *ziek* zijn’ – zo luidt *ons* antwoord. De wijste mannen van alle tijden, we moeten ze eerst maar eens van dichtbij bekijken! Misschien stonden ze allemaal niet meer zo stevig op hun benen, laat als ze waren, beverig, decadent? Zou de wijsheid dan misschien als raaf op aarde komen, enthousiast gemaakt door een vleugje aaslucht?...

2

Bij mijzelf is deze oneerbiedige gedachte, dat de grote wijzen *ondergangstypen* zijn, voor het eerst opgekomen in een tijd dat ze de meeste tegenkanting ondervindt van zowel het wetenschappelijke als onwetenschappelijke vooroordeel: ik leerde Socrates en Plato kennen als ondergangs-

symptomen, als instrumenten van de Griekse ontbinding, als pseudo-Grieks, als anti-Grieks (*Geburt der Tragödie*, 1872). Die consensus sapientium – ik ging het steeds beter begrijpen – bewijst allerminst dat ze het met datgene waarin ze overeenstemden, bij het rechte eind hadden; het bewijst veeleer dat deze wijze mannen in een of ander *fysiologisch* opzicht met elkaar overeenstemden, om op dezelfde manier negatief tegenover het leven te staan – te *moeten* staan. Oordelen, waardeoordelen over het leven, voor of tegen, kunnen in laatste instantie nooit waar zijn: zij hebben alleen waarde als symptomen, ze komen alleen als symptomen in aanmerking, – op zichzelf beschouwd zijn zulke oordelen klinkklare onzin. Men moet hoe dan ook zijn vingers uitsteken en proberen deze verbazingwekkende finesse te vatten, *dat de waarde van het leven niet geschat kan worden*. Door de levenden niet, omdat ze partij, ja zelfs twistappel zijn en geen rechter; door de doden niet, om een andere reden. Wanneer een filosoof in de *waarde* van het leven een probleem ziet, spreekt dat alleen maar tegen hem, het is een vraagteken bij zijn wijsheid, een onwijsheid. – Pardon? En al die grote wijzen dan – ze werden al decadenten genoemd, wordt hun nu ook nog alle wijsheid ontzegd? – Maar laat ik terugkeren naar het probleem van Socrates.

3

Gezien zijn afkomst behoorde Socrates tot het laagste volk: Socrates was plebs. Wij weten – we kunnen het zelfs nog zien – hoe lelijk hij was. Maar lelijkheid, op zichzelf een smet, is bij de Grieken bijna een weerlegging. Was Socrates eigenlijk wel een Griek? Lelijkheid is vaak genoeg een teken van gekruiste, door kruising *geremde* ontwikkeling. In het andere geval kan ze gezien worden als

een *neergaande* ontwikkeling. De antropologen onder de criminologen weten ons te vertellen dat de typische misdadiger lelijk is: monstrum in fronte, monstrum in animo.¹¹ Maar de misdadiger is een decadent. Was Socrates een typische misdadiger? – Op zijn minst is dit niet in tegenspraak met dat beroemde oordeel van de fysionomist, dat door de vrienden van Socrates als zo stuitend werd ervaren. Een vreemdeling die verstand had van gezichten zei, op doorreis in Athene, Socrates recht in zijn gezicht dat hij een monster *was* – dat hij alle ondeugden en zondige begeerten in zich droeg. En Socrates repliceerde alleen maar met een: ‘U heeft mij door, meneer!’ –

4

Het is niet alleen de toegegeven tomeloosheid en anarchie van zijn instincten die bij Socrates op decadentie duidt: daarop duiden ook zijn hypertrofische logica en zijn *rachitische sarcasme*, dat hem eigen was. Laten we ook niet die auditieve hallucinaties vergeten, die als ‘demonion van Socrates’¹² in het godsdienstige getrokken zijn. Hij is een en al overdrijving, buffo, karikatuur; bij hem is alles tegelijkertijd verstolen, meerduidig, onderaards. – Ik probeer te begrijpen welke idiosyncrasie aan de wortel ligt van die Socratische gelijkstelling van rede, deugd en geluk, deze meest bizarre van alle gelijkstellingen, die daarbij ook nog eens in strijd is met alle instincten van de Grieken vóór hem.

5

In de persoon van Socrates slaat de Griekse smaak ten gunste van de dialectiek om. Wat gebeurt hier precies? Vóór alles delft een *voornamen* smaak het onderspit; met de dialectiek krijgt het plebs het voor het zeggen. Vóór

Socrates werden dialectische manieren in de betere kringen afgewezen: zij golden als slechte manieren, ze werkten compromitterend. De jeugd werd ervoor gewaar-schuwd. Men wantrouwde al dat vertoon van redenen. Evenmin als eerbare mensen lopen eerbare dingen met hun redenen te koop. Het is onfatsoenlijk om alle vijf zijn vingers te laten zien. Wat eerst bewezen moet worden, is weinig waard. Overal waar autoriteit nog tot de goede zeden behoort, waar men niet 'argumenteert' maar beveelt, is de dialecticus een soort paljas: men lacht om hem, men neemt hem niet serieus. – Socrates was de paljas die *ervoor zorgde dat men hem serieus nam*. Wat gebeurde daar eigenlijk? –

6

We kiezen alleen voor de dialectiek wanneer ons geen ander middel ter beschikking staat. We weten dat we er wantrouwen mee wekken, dat ze weinig overtuigend is. Niets is makkelijker weg te wuiven dan het succes van de dialecticus: elke ervaring met een bijeenkomst waar gesproken wordt, bewijst dat. Ze kan alleen als *noodweer* fungeren in de handen van lieden die geen andere wapens meer hebben. We moeten ons genoodzaakt voelen ons gelijk *af te dwingen*: eerder maken we geen gebruik van dialectiek. Daarom waren de joden dialectici; Reinaert de Vos was er een – en Socrates, was hij er ook een? –

7

– Is de ironie van Socrates uitdrukking van opstandigheid? Van plebs-achtig ressentiment? Verlostigt hij zich, als onderdrukte, in zijn eigen woestheid, wanneer hij de dolkstoten van het syllogisme plaatst? *Wreekt* hij zich op de voornamen, die door hem gefascineerd worden? – Als

dialecticus heeft men een onbarmhartig werktuig in handen; men kan er de tiran mee uithangen. Door zijn tegenstander te overwinnen compromitteert men hem. De dialecticus laat het aan zijn tegenstander over te bewijzen dat hij geen idioot is: hij kan iemand woedend maken en tegelijkertijd hulpeloos. De dialecticus maakt het intellect van zijn tegenstander *krachteloos*. – Is de dialectiek bij Socrates enkel een vorm van *wraak*?

8

Ik heb laten zien waarmee Socrates de mensen kon afstoten; dat maakt het antwoord op de vraag *waarom* hij ze fascineerde des te dringender. – Dat hij een nieuw soort *agon*¹³ ontdekte, dat hij daarin de eerste schermmeester was voor de hogere kringen van Athene, is één ding. Hij fascineerde de Hellenen doordat hij appelleerde aan hun krijgsvolgende instincten, – hij introduceerde een nieuwe variant in de worstelwedstrijd tussen jonge mannen en jongelingen. Socrates was ook een groot *eroticus*.

9

Maar Socrates ontdekte nog meer. Hij keek *door* zijn voorname Atheners *heen*; hij begreep dat *zijn* geval, zijn idiosyncrasie al geen uitzondering meer was. Dezelfde vorm van degeneratie was zich overal in het geheim aan het ontwikkelen; het oude Athene liep ten einde. – En Socrates beseftte dat iedereen hem *nodig* had, – zijn redmiddel, zijn remedie, zijn persoonlijke kunstgreep tot zelfbehoud... Er heerste overal anarchie onder de instincten; overal was men maar een paar passen verwijderd van de uitpatting; het monstrum in animo vormde de universele dreiging. ‘De driften willen zich als tirannen opwerpen; we moeten een *tegen-tiran* vinden, die sterker is.’ Toen de

fysionomist Socrates duidelijk gemaakt had wie hij was, een poel vol zondige begeerten, liet de grote ironicus zich nog iets ontvallen wat tekenend is voor zijn persoon: ‘Dat is waar,’ zei hij, ‘maar ik heb ze allemaal onder controle gekregen.’ Maar *hoe* kreeg Socrates *zichzelf* onder controle? – Zijn geval was in de grond van de zaak slechts een extreem geval, slechts het meest in het oog springende voorbeeld van wat destijds een algemene misère begon te worden: niemand had zichzelf meer onder controle, de instincten keerden zich *tegen* elkaar. Als extreem geval was Socrates fascinerend – zijn angstaanjagende lelijkheid sprak wat dat betreft boekdelen: als antwoord, als oplossing, als schijn van *remedie* tegen dit geval was hij vanzelfsprekend nog fascinerender. –

10

Wanneer men het nodig vindt om van de *rede* een tiran te maken, zoals Socrates dat deed, loopt men het niet geringe gevaar dat iets anders voor tiran gaat spelen. Rationaliteit werd destijds begroet als *redster* in de nood; noch Socrates, noch zijn ‘zieken’ stond het vrij rationeel te zijn, het was de rigueur,¹⁴ het was hun *laatste* strohalm. Het fanatisme waarmee heel het Griekse denken zich op de rationaliteit werpt, laat er geen misverstand over bestaan dat het hier om een noodsituatie gaat; men verkeerde in gevaar, men had maar één keuze: ofwel ten onder gaan, ofwel – *tot in het absurde rationeel zijn*... Het moralisme van de Griekse filosofen vanaf Plato is pathologisch van aard; hetzelfde geldt voor hun ontzag voor de dialectiek. Rede = deugd = geluk betekent niets anders dan dat men net moet doen als Socrates, en de duistere verlangens moet pareren met permanent *daglicht* – het daglicht van de rede. Men moet koste wat kost slim, scherp en helder zijn:

elk toegeven aan de instincten, aan het onbewuste leidt naar de *afgrond*...

II

Ik heb laten zien waarmee Socrates de Grieken fascineerde: hij was als een arts, als een heiland. Is het nodig om ook nog op de dwaling te wijzen die in zijn geloof in de ‘rationaliteit tot elke prijs’ besloten lag? – Het is zelfbedrog van de kant van de filosofen en moralisten wanneer ze menen dat ze alleen al door er de strijd mee aan te binden de decadentie achter zich laten. Dit achter zich laten gaat hun krachten te boven: wat ze als redmiddel kiezen, is zelf ook weer een uiting van decadentie – ze *veranderen* alleen haar uitingsvorm, ze ruimen haar niet uit de weg. Socrates was een misverstand: *de hele verbeteringsmoraal, ook de christelijke, was een misverstand*... Het schrilste daglicht, de rationaliteit tot elke prijs; het leven helder, kil, voorzichtig, bewust, zonder instinct, in verzet tegen de instincten, dit leven was zelf alleen maar een ziekte, een andere ziekte – en allerm minst een weg terug naar ‘deugd’, naar ‘gezondheid’, naar geluk... Tegen de instincten te *moeten* vechten – dat is de definitie van decadentie: zolang het leven zich *in opgaande lijn beweegt*, is geluk gelijk aan instinct. –

I2

Heeft hij dat zelf nog ingezien, deze slimste van alle zelfbedriegers? Was het dit wat hij zichzelf aan het einde voorhield, in de *wijsheid* van zijn moed om te sterven?... Socrates *wilde* sterven: – niet Athene, *bijz*elf gaf zich de gifbeker, hij dwong Athene tot dit vonnis... ‘Socrates is geen arts,’ mompelde hij in zichzelf, ‘de dood is hier de enige arts... Socrates zelf is alleen maar lange tijd ziek geweest...’